

הקדמה

שני הכרכים האלה – הכרך באנגלית והכרך בעברית – הם המשך לשני הכרכים שיצאו בשנת 2011. בימים כ"ט בתשרי – ח' במרחשוון תשע"ג (15–24 באוקטובר 2012) נתקיימה סדנת חוקרים על יהדות צפון-אפריקה במסגרת התכנית ללימודי יהדות באוניברסיטת ייל בניו הייבן שבמדינת קונטיקט בארצות הברית. הסדנה היא פרי שיתוף פעולה של התכנית ללימודי היהדות והיחידה למדעי היהדות בספרייה של אוניברסיטת ייל ושל המרכז ללשונות היהודים וספרויותיהם באוניברסיטה העברית בירושלים. נטלו בה חלק 13 מלומדים מארצות הברית, מצרפת ומישראל.

החוקרים עבדו על תעודות וכתבי יד מארבע ארצות צפון-אפריקה – מרוקו, אלג'יריה, תוניסיה ולוב – המצויים באוסף מצפון-אפריקה ביחידה למדעי היהדות בספריית ייל. במשך ימי הסדנה נתן כל אחד מהמשתתפים הרצאה קצרה על נושא מתחומי המחקר שלו.

פניתי לפרופסור סטיבן פראד, ראש התכנית ללימודי היהדות, והצעתי שגם הפעם נפרסם שני כרכים בעקבות הסדנה. אני מודה לו ולעמיתיו שנענו בחיוב לפנייתי והעמידו את התקציב הדרוש להוצאת שני הכרכים האלה.

הכרך האנגלי כולל 12 מאמרים המבוססים על ההרצאות שנשאו המשתתפים. למרבה הצער, בשל סיבות אישיות המרצה השלושה-עשר לא יכול היה לעמוד בלוח הזמנים שנקבע חרף דחיות בתאריך היעד להגשת המאמרים. בראש המאמרים בא המאמר שהוגש בחלקו כהרצאת הפתיחה, ולאחריו באים היתר בסדר האלף-בית.

הכרך העברי מבוסס כמעט כולו על התעודות שהחוקרים עסקו בהם בסדנה והמשיכו בעיבודם לאחר שובם לבתיהם. כאן כלולים רק 9 מאמרים. המשתתפים האחרים טרם השלימו את מחקריהם על התעודות שהם חקרו. יש להניח שכמה מהם יפרסמו אותם במועד אחר בכמות אחרות. יצוין כי אריאל שוה עבד על כתב יד של פירוש רש"י לתורה הנמצא באוסף והגיע מצפון-אפריקה, אך מוצאו בתימן (אפשר שהגיע לשם על ידי שד"ר מארץ ישראל שמכרו לחכם בטריפולי שבלוב). כדי לא

לפגום באופיו של הכרך הוא שלח מאמר המבוסס על מחקר אחר שלו התואם את נושא הספר.

* * *

אני מבקש מאוד להודות לאנשי התכנית ללימודי היהדות באוניברסיטת ייל ולעומד בראשה, פרופסור פראד, על ההחלטה לתת מקום בתכנית שלהם גם למחקר יהדות צפון-אפריקה, על ההחלטה לפרסם את שני הכרכים האלה ועל נכונותו להיות שותף שלי בעריכתם. תודה מיוחדת נתונה לד"ר נאנט שטהל, אוצרת האוסף במדעי היהדות, שדאגה לרכישה של תעודות וכתבי יד מצפון-אפריקה ליחידה שלה ועל סיועה בארגון הסדנה. תודתי נתונה גם לגב' ג'ולי כהן, הספרנית הנאמנה, שסייעה רבות למשתתפי הסדנה והושיטה להם עזרה מרובה בהנגשת כתבי היד לשם הכנת המאמרים.

תודתי נתונה לגב' ליזה מוהר, מרכזת היחידה להוצאה לאור של האקדמיה ללשון העברית, שהפיקה את הספרים; לגב' שירלי זאוור, עורכת הלשון בכרך האנגלי, ולגב' סמדר כהן, עורכת הלשון בכרך העברי. אני מודה לאדם פרקר שכתב את המפתחות לספר האנגלי ולד"ר אסתר הבר שכתבה את המפתחות לכרך העברי. ואחרון יבורך מר חי צבר, מנכ"ל הוצאת הספרים ע"ש מאגנס באוניברסיטה העברית, המפיצה את הספרים.

משה בר-אשר

תוכן העניינים

ה		הקדמה
1	על האַבְנִים: מדרשה שבעל פה לדרוש בכתב – עיון בטיוטת דרשה פופולרית לשבת כלה	נַחֵם אֵילָן
29	הערבית המשתקפת בעברית של מרוקו	נטלי אקון
53	המכתבים העבריים של רבי יהודה ליאון כלפון	יעקב בן־טולילה
113	”שימושי קראן“: נוסחאות מוסלמיות בקונטרס השבעות יהודי ממרוקו	אבישי בר־אשר
135	שרח מגרבי לספר יונה – עיון לשוני ופרשני ומהדורה של הטקסט	משה בר־אשר
159	מבט אל קהילת טריפולי שבין שתי מלחמות העולם – סקירה וניתוח של ארכיון הרב יששכר חכמון	יהודית הנשקה
179	איגרת מרבי מכלוף אלעסרי ז”ל רב העיר ריש	אהרן ממזן
189	בעקבי מתקני התפילות	אריאל שוה
205	פיוט ”מי כמוך“ לחנוכה לר’ ידידיה מונסונייגו	יוסף תדגי
		מפתחות
251		מפתח המקורות
259		מפתח עניינים כללי
261		מפתח ענייני הלשון
264		מפתח המילים והביטויים
268		מפתח השמות
276		מפתח סיגנטורות כתבי היד, ספריית אוניברסיטת ייל

מפתח השמות

- א. אישים**
 אבוחצירא, יעקב 39, 137
 אביטבול, חכם 30
 אבן גבירול, שלמה 214, 221
 אבן דנאן, ציון 216
 אבן עקנין, יוסף 216
 אבן-צור, יעקב 208, 211-212, 214,
 220, 222, 230, 234
 אבן-צור, רפאל 227-228
 אדאדי, שאול 169
 אדרי, רות 212, 229
 אוחיון, דינה 48
 אורטגה, מנואל 85
 אזולאי, דוד 30
 אלבוים, יעקב 19
 אלברג'לוני, יצחק בן ראובן 214
 אלגאזי, ישראל יעקב 18, 192
 אליצור, שולמית 207
 אלעסרי, מכלוף (אלחַזֶן ילוי) 179-182, 184
 אלשיר, משה 7, 9, 11, 18
 אמסיכה, דוד 169
 אסולין, יעקב (לחזאן באגו) 137
 אשכנזי, יהודה שמואל 217
 בדיק, מאיר 78
 בוהק, גדעון 113
 בוכבוזה, יצחק חי 170
 בירדוגו, יעקב 208
 בירדוגו, רפאל 145, 148, 216
 ביתאן, ציון 170
 בן-אלעזר בקודה, דוד 214
 בן אריה יוסף דוב, יצחק 232
 בן גוריון, דוד 164, 172
 בן דורדיא, אלעזר 21, 22
 בן דלאק, שמואל 72
 בן דראע, יהודה בן שמואל 33
 בן-הרוש אברהם 29-30, 39, 41-45,
 135
 בן-הרוש, שרה 135
 בן וואליד, אברהם 72
 בן וואליד, יצחק 91
 בן-חיים, זאב 195, 225
 בן חלפון, דוד 77
 בן יעקב אלחנן, נפתלי 9
 בן יקיר, יוסף 174, 176
 בן לוי, יהושע 6, 8, 23
 בן מלכא, כליפא 225
 בן מרגי, שמואל 72
 בן-נאיים, יוסף 209-212, 214, 216, 218
 בן סעדיה, צדקה 62
 בן-עטר, חיים 2, 18
 בן-עטר, רפאל דוד 214
 בן ציון, אריאל 69-71, 74-75, 82-86,
 92, 95
 בן ציון, עזריאל 69
 בן רקיא, זילאלי ("אלמעגאז") 207
 בר-אשר, אבישי 1, 8, 9
 בר-אשר, יוסף 137
 בר-אשר, מאיר מיכאל 143
 בר-אשר, משה 2, 179, 185, 189, 191,
 205, 216-217

- בר-לכב, אבריאל 19, 1
 בר-נחמני, יצחק 238
 ברויאר, יוחנן 195
 ברלין פיק, ישעיה 197-196
 ברנשטיין, שמעון 70
 גאביוזון, חי 171-170
 גאון, עמרם 193, 191
 גאלדמאן, בן ציון 207
 גויטע, שמעון 169
 ג'יעאן, יוסף 171-169
 ג'יקטילה, יוסף 8
 גריס, זאב 1
 גרשון, אברהם 75, 72
 גרשון, יעקב 72
 דאבוש, מרדכאי 170
 דאבוש, רפאל 172, 170-169
 דהאן, יוסף 137
 האר"י (רבי יצחק לוריא) 2, 8, 19-18,
 22-21
 האתמרי, אליהו 8
 החוקר יהודה 139, 138
 הכהן, יעקב 72
 הכהן, פנחס 207
 הלוי, אברהם חיים 86, 90, 92, 94, 96,
 99, 102-103
 הלוי, יהושע ציון 71
 הצרפתי, אליהו 209, 214
 הרטום, סמואל 170, 168
 הרמן, יוסף 80-79
 ואתורי, צאנץ 174-173
 וולף הלפרין, זאב 66
 ויצמן, חיים 172, 164
 זעפרני, חיים 216
 זרקא, אליהו 162
 חביב, אברהם 169
 חביב, חואתו 170
 חג'וויל, סוליקה 211
 חדאד, יעקב 169
 חזן, אפרים 32-33, 205-207, 226
 חזן, עמרם 208, 226
 חזן גירונדי, אברהם 94
 חיד"א (רבי חיים דוד יוסף אזולאי) 8,
 14, 18-19, 81-82
 חיטין-משיח, רחל 207
 חיים, יוסף 1, 11, 19
 חכמון, אליהו 160
 חכמון, יששכר 159-164, 166-168,
 170-177
 חכמון, רבקה (לבית עטיה) 160
 חמו, אברהם 180, 182
 חמו, אהרון בן מכלוף (אלחזן חביבי)
 180-181
 חמו, אליס 181
 חמו, זָהרָה-יִזוּ 180, 188
 חמו, יצחק 180-182, 185, 187-188
 חמו, מסעודה 180
 חסין, דוד 208, 222, 240
 חסין, ז'ולייט 211
 טוליראנו, יצחק 72, 75
 יהודה, אברהם שלום 53-54, 56, 59, 68
 יונה, יוסף 170
 יוסף חיים הבבלי 19
 יוסף, יצחק 196
 יוסף, עובדיה 189-191, 193, 195-197
 ילז, שלמה 169, 171
 יעב"ץ (רבי יעקב עמדין) 213, 222
 ישראל, אברהם 57, 66, 68, 72, 74-75
 ישראל, שמואל 55, 57, 59, 74
 כדורי, יצחק 196
 כהן, ג'ולי 159
 כהן, מרדכי 170
 כהן, משה 75
 כולי, יעקב 190
 כטורזא (שם משפחה) 171